



مراحل بازسازی جریان علم بر اساس اندیشه آیت الله سید علی خامنه ای (مدظله العالی) فرزاد جهان بین^۱

۱۳

دوره ۴، شماره ۱، پیاپی ۱۳
بهار ۱۴۰۴

مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت:
۱۴۰۴/۰۱/۱۶
تاریخ پذیرش:
۱۴۰۴/۰۳/۳۱
صص: ۲۷-۱

شابا چاپی: ۲۲۸۳-۲۶۳۰

چکیده

آیت الله سید علی خامنه ای رهبر معظم انقلاب اسلامی در «بیانیه گام دوم انقلاب خطاب به مردم» در راستای کسب مرجعیت علمی و فناوری در جهان و ذیل تمدن نوین اسلامی نه تنها بر جهاد مستمر علمی تأکید دارند بلکه سالهاست به این حرکت جهت‌دهی می‌کنند. کسب این مرجعیت و به‌دست آوردن استقلال علمی نیازمند روشن شدن مسیر و مراحل این حرکت بزرگ است که این مقاله تلاش دارد این مسیر و مراحل را تبیین و تشریح نماید. از این رو در مقاله حاضر با بهره‌گیری از روش تحلیل محتوای کیفی استقرایی، مراحل این سیر علمی از بیانات رهبر معظم انقلاب در دوره‌ها و مجامع مختلف، استخراج و استنباط گردیده است. دسته‌بندی مؤلفه‌های کدگذاری شده و تفسیر آنها نشان می‌دهد که این سیر از رستاخیز علمی آغاز شده‌است و با مراحل انقلاب علمی، تولید نظریه و فکر، مرجعیت علمی، رهبری علم جهانی ادامه پیدا می‌کند تا به تمدن نوین اسلامی می‌رسد.

کلیدواژه‌ها:

مرجعیت علمی، تمدن نوین اسلامی، تولید علم، بازسازی جریان علم، حیات طیبه.

۱. استادیار گروه معارف اسلامی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه شاهد، تهران، ایران، f.jahanbin@shahed.ac.ir

مقدمه

سیاست‌گذاری و تعیین خط‌مشی می‌تواند جریان تولید علم و فناوری را به سمت نقطه مطلوب هدایت کند و حرکت علمی را استمرار بخشد و تسریع کند. اندیشمندان و دانشمندان حوزوی و دانشگاهی و در قدم بعدی صنعت‌گران، نیاز به برنامه‌ریزی و هدایت و در عین حال حمایت نهادهای دولتی و حکومتی دارند. ایجاد انگیزه و نشاط علمی و جلوگیری از هدر رفت منابع مالی و انسانی و یکپارچه و همسو شدن فعالیت‌های علمی، خصوصاً در موضوعات بینارشته‌ای که ناظر به حل مسئله هستند، از ثمرات این برنامه‌ریزی‌های بالادستی هستند. در ابلاغیه سیاست‌های کلی علم و فناوری نیز بر اهمیت «سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی ویژه» و «مدیریت دانش و پژوهش و انسجام بخشی در سیاست‌گذاری، برنامه‌ریزی و نظارت راهبردی در حوزه علم و فناوری» در «دستیابی به علوم و فناوری‌های پیشرفته» تأکید شده است (خامنه‌ای ۱۳۹۳ ب).

سیاست‌گذاری‌های علمی و فناورانه باید ناظر به حل مشکلات کشور باشند. بدیهی است که استفاده یا به‌عبارت دیگر مصرف دانش‌های وارداتی، که غالباً دست‌چندم و ناقص هستند و در بهترین حالت متناسب با بوم و فرهنگ ایران اسلامی نیستند، نمی‌تواند راهگشای مسائل ما باشد.

مرجعیت و اقتدار علمی و فناوری جهان از رنسانس تا اواخر قرن بیستم، غالباً در اختیار کشورهای غربی و استعمارگر بوده است و روش غرب، چنانکه رهبر معظم انقلاب می‌فرمایند، «سوءاستفاده از دانش» بوده است (خامنه‌ای ۱۳۹۷ ب). این سطره، کشورهای مسلمان از جمله ایران را به مصرف‌کننده وابسته این علم و فناوری تبدیل کرده بود. «عقب‌ماندگی شرم‌آور علمی در دوران پهلوی‌ها و قاجارها در هنگامی که مسابقه علمی دنیا تازه شروع شده بود، ضربه سختی بر ما وارد کرده و ما را از این کاروان شتابان، فرسنگ‌ها عقب‌نگه داشته بود» (خامنه‌ای ۱۳۹۷ ب).

از چند دهه پیش برخی محققین اذعان کرده‌اند که شاهد بیداری اسلامی و حرکت دوباره مسلمانان برای نوسازی فرهنگ و تمدن اسلامی هستیم (فون گرونباوم ۱۳۴۲، ۹۶) و یکی از پایه‌های این تمدن و ساختار نوین، علم و فناوری است. ایران اسلامی در جهان اسلام سردمدار این حرکت علمی است و می‌تواند با توجه به استعدادها بالقوه^۱ و رهبری عالمانه این جریان، به بالاترین مراتب علمی دست یابد. جمهوری اسلامی اکنون حرکت را آغاز کرده و با شتاب پیش می‌رود «ولی این شتاب باید سال‌ها با شدت بالا ادامه یابد» تا آن عقب‌افتادگی جبران شود (خامنه‌ای ۱۳۹۷ ب).

^۱ «بحمدالله استعداد علم و تحقیق در ملت ما از متوسط جهان بالاتر است» (خامنه‌ای ۱۳۹۷ ب).

بیانات و رهنمودهای مقام معظم رهبری در دیدارهای مختلف با نخبگان و اساتید دانشگاه گنجینه‌ای ارزشمند در پیشبرد اهداف نظام در حوزه علم و فناوری و تمدن‌سازی هستند. بیانات ایشان نقشه راه مدونی برای ارتقای علم، دانش و فناوری در کشور است. رهبری تأکید دارند که ما باید در آینده حتماً به اوج قله علم و مرجعیت علمی دست پیدا کنیم (خامنه‌ای ۱۳۹۷ الف). پیشرفت و توسعه علمی و فناوریانه دغدغه دیرین ایشان است که همواره پیگیر آن بوده‌اند و «مؤکداً به نیاز کشور به جوشاندن چشمه دانش در میان خود» اصرار ورزیده‌اند (خامنه‌ای ۱۳۹۷ ب).

مقام معظم رهبری با همه تمجیدهایی که از دانشمندان و عالمان ایرانی می‌کنند، این راه طی شده را با همه اهمیتش فقط یک آغاز می‌شمارند و نه بیشتر. به عقیده ایشان «ما هنوز از قله‌های دانش جهان بسیار عقبیم؛ باید به قله‌ها دست یابیم. باید از مرزهای کنونی دانش در مهم‌ترین رشته‌ها عبور کنیم» (خامنه‌ای ۱۳۹۷ ب).

دشمنان ایران اسلامی هرگز نسبت به تلاش‌های علمی دانشمندان ما بی‌تفاوت نیستند. انواع کارشکنی‌ها از قبیل تحریم، جلوگیری از دسترسی به منابع تحقیقاتی و لوازم آزمایشگاهی و کارگاهی و انواع موانع دیگر، راهکارهای شرورانه دشمنان در جهت ایجاد موانع در مسیر پیشرفت و توسعه علمی ما بوده است. این هدف شرورانه تا ترور دانشمندان ما نیز پیش رفته است. رهبری درباره پیشرفت‌ها و موانع در تولید علم می‌فرمایند: این پیشرفت‌ها «در حالی اتفاق افتاده که کشور دچار تحریم مالی و تحریم علمی بوده است. ما با وجود شنا در جهت مخالف جریان دشمن‌ساز، به رکوردهای بزرگ دست یافته‌ایم و این نعمت بزرگی است که به خاطر آن باید روز و شب خدا را سپاس گفت» (خامنه‌ای ۱۳۹۷ ب).

نظرات مقام معظم رهبری در اسناد بالادستی نظام نیز نمود پیدا کرده است. بند اول از سیاست‌های کلی نظام در بخش علم و فناوری، که روشنگر حدودی جهت‌گیری نظام اسلامی در خصوص علم و فناوری است، به شرح زیر است:

جهاد مستمر علمی با هدف کسب مرجعیت علمی و فناوری در جهان با تأکید بر:

۱. تولید علم و توسعه نوآوری و نظریه‌پردازی؛
۲. ارتقاء جایگاه جهانی کشور در علم و فناوری و تبدیل ایران به قطب علمی و فناوری جهان اسلام؛
۳. توسعه علوم پایه و تحقیقات بنیادی؛

۴. تحول و ارتقاء علوم انسانی به ویژه تعمیق شناخت معارف دینی و مبانی انقلاب اسلامی با تقویت جایگاه و منزلت این علوم، جذب افراد مستعد و باانگیزه، اصلاح و بازنگری در متون، برنامه‌ها و روش‌های آموزشی و ارتقاء کمی و کیفی مراکز و فعالیت‌های پژوهشی مربوط؛

۵. دستیابی به علوم و فناوری‌های پیشرفته با سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی ویژه (خامنه‌ای ۱۳۹۳ ب).

این اسناد بالادستی و بیانات مقام معظم رهبری نیازمند بحث و بررسی در مجامع علمی هستند. همت دانشمندان ما نشان داده است که با برنامه‌ریزی صحیح و ترسیم درست نقشه راه می‌توان به اهداف بلند و رفع نواقص و رسیدن به قله‌های علم دست پیدا کرد.

پرسش‌ها و مفروضات تحقیق

حال با توجهاتی که در مقدمه بیان شد، پرسش اینجاست که اگر قرار است تمدن نوین اسلامی ساخته شود، و یکی از بازوهای مهم این تمدن نوین، علم و فناوری نوین است، چگونه می‌توان به این علم و فناوری دست پیدا کرد؟

در این مقاله با توجه به حجم مرسوم مقالات، از توضیح و تبیین چستی مفاهیم و اثبات چرایی آرمان‌هایی مانند تمدن نوین اسلامی، استقلال علمی، مرجعیت و رهبری علمی جهان و غیره، به شکل مبسوط پرهیز کرده‌ایم و به توضیحی در حد تفاهم با مخاطب بر سر فهم اصطلاحات اصلی اکتفا کرده‌ایم. مخاطب کنجکاو، پرسشگر و یا منتقد می‌تواند به متون مبسوط اساتید در این زمینه مراجعه کند. پس بنابراین این مقاله رو به سوی چگونگی و طراحی راهبردی البته به شکل بنیادی دارد.

از سوی دیگر، رهبر معظم انقلاب، هم یکی از ایده‌پردازان اصلی در مباحث نظری جریان علمی کشور است و هم در بخش خط‌مشی‌گذاری نقشی بنیادی دارد. لذا می‌توان مجموعه بیانات ایشان را منبعی جهت کشف و استخراج مفاهیم، ایده‌ها و راهکارها در خصوص پیشرفت علم و فناوری دانست.

باتوجه به این پیش‌فرض‌ها، صورت‌بندی پرسش‌های مقاله به این شکل می‌شود که با توجه به بیانات رهبر معظم انقلاب، علم و فناوری در ایران اسلامی چه مسیری را طی خواهد کرد؟ غایت و هدف مسیری که باید طی شود چیست؟ چه پیشران‌هایی برای تسریع این حرکت وجود دارد؟ سیاست‌گذاران چه امکانات و موانعی را در سیاست‌های علمی باید مدنظر داشته باشند؟

وضعیت فعلی علم در ایران چگونه است؟ و البته پرسش اصلی این است که آیا می‌توانیم یک طرح و مدل کلی در مورد مراحل بازسازی علم در ایران اسلامی، با توجه به بیانات مقام معظم رهبری استخراج و استنباط کنیم؟ فرض ما بر این است که با توجه به حجم تأکیدات رهبری و دغدغه ایشان در این خصوص، با اتخاذ روش تحقیق مناسب، می‌توان این مدل‌سازی را انجام داد و آغاز، غایت و اهداف میانی و همچنین مراحل و مراتب و مؤلفه‌های هر مرحله را ساماندهی کرد.

پیشینه تحقیق

برخی از مقالاتی که با موضوع این مقاله نسبت نزدیک دارند بررسی کرده‌ایم:

در مقاله «ارائه مدل مفهومی از علم و پژوهش در راستای بیانات رهبری در تبیین گام دوم انقلاب» نویسنده سعی در ارائه یک مدل مفهومی از برخی بیانات رهبری طی سال‌های گذشته در حوزه علم دانش کرده است که بتواند به عملیاتی کردن این مفهوم در بیانیه گام دوم کمک کند. در مدل مطلوب نویسنده، بومی‌سازی دانش، خلاقیت، نوآوری و کارآفرینی، تقویت روحیه پژوهش‌محوری، آموزش و پرورش، تولید علم و کاربردی کردن علم به‌عنوان ارکان اصلی در نظر گرفته شده‌اند. هرکدام از این موارد با استناد به بیانات معظم له، به شکلی تفصیلی تشریح شده است (کیاکجوری، ۱۴۰۰).

مولایی (۱۴۰۱)، در مقاله «ارائه الگوی تولید علم در اندیشه امام خامنه‌ای (مدظله العالی)» با بررسی بیانات معظم له مواردی مانند عوامل پیش‌برنده تولید علم، مبانی و جهت‌سازهای تولید علم، موانع و چالش‌های تولید علم، ارکان تولید علم، پیامدهای تولید علم و اهداف تولید علم را استخراج و استنباط کرده است. نویسنده موارد ذیل را ارکان تولید علم از نظر امام خامنه‌ای می‌شمارد: نظریه‌پردازی، استقلال علمی، مرجعیت علمی، تمدن‌سازی، تحول بنیادی در نظام علمی و روحیه جهادی و انقلابی.

شمسایی (۱۳۹۲) در مقاله‌ای با عنوان «ضرورت توجه به حوزه علم و پژوهش در پیشرفت تمدن اسلامی بر اساس بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی»، با بررسی مفاد بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی، نکات مربوط به علم و پژوهش را برجسته می‌کند و با مقایسه علم در تمدن غربی سعی می‌کند علل توجه رهبر انقلاب به علم و دانش را توضیح دهد. در این مقاله اشاراتی هم به دوران طلایی تمدن اسلامی در گذشته می‌شود.

جمشیدی و همکاران (۱۳۹۸) در مقاله «بایسته‌های فرهنگی تمدن نوین اسلامی از منظر آیت‌الله خامنه‌ای (مدظله العالی)»، با بررسی سخنان رهبر معظم انقلاب، ارکان و الزامات دانش‌محور تمدن نوین اسلامی از نظر ایشان را در دو رکن «علم در قالب ایمان» و «تحول مراکز علمی» خلاصه کرده‌اند. از نظر نویسندگان، علم به همراه سه رکن دیگر یعنی دین، اخلاق و عقلانیت، چهار رکن اساسی بعد فرهنگی تمدن‌سازی را در بر می‌گیرد.

فاطمی نیا و همکاران (۱۳۹۸) در مقاله «الگوی راهبردی توسعه علم و دانش از نگاه مقام معظم رهبری (مدظله)»، با بررسی بیانات رهبری، چهار مؤلفه اساسی را در الگوی راهبردی توسعه علم شناسایی کردند که عبارتند از: ارزش‌ها، دکرین، اهداف و سیاست‌ها. ایشان دکرین اصلی این الگوی راهبردی را «اقتدارآفرینی علم» از نگاه مقام معظم رهبری می‌دانند و معتقدند محیط‌شناسی دقیق رهبری از شرایط داخلی و بین‌المللی موجب نگاه راهبردی ایشان به مقوله علم شده است.

تاجریان (۱۳۸۸)، در مقاله «نقشه راه رهبری برای تولید علم و فناوری، توسعه و پیشرفت» عدالت‌محوری را ویژگی مهم الگوی توسعه از نظر رهبری بر می‌شمارد. همچنین از نظر نویسندگان، تأکید روی کار و تلاش هدفمند، استقلال و خوداتکایی کشور در توسعه، نفی سلطه‌پذیری و عدم وابستگی، توجه به کرامت انسانی، همگرایی و همسویی با اخلاق، از ویژگی‌های دیگر بیانات مقام معظم رهبری درباره علم و فناوری است.

شهیر و همکاران (۱۳۹۸) در مقاله «راهبردهای علم و فناوری استحکام ساخت درونی قدرت ملی نظام جمهوری اسلامی ایران»، با بررسی سخنرانی‌ها و مکتوبات امام خمینی (ره) و آیت‌الله خامنه‌ای (مدظله العالی) و اسناد بالادستی جمهوری اسلامی ایران، راهبردهای علم و فناوری در ایران را در پنج مورد خلاصه کرده‌اند: تولید دانش بومی مرزشکنانه مبتنی بر منابع و مبانی اسلامی ایرانی، ارتقای زیرساخت‌های تولید علم و فناوری پیشرفته و مورد نیاز و استفاده گسترده از فضای مجازی امن متناسب با دستیابی به مرجعیت علم و فناوری جهانی، توسعه علوم و فناوری درون‌زای مورد نیاز صنایع پیشرفته و با ریسک بالای کشور، تعمیق و کارآمدسازی ارتباط دانشگاه و صنعت با حمایت و راهبری دولت، همگرایی نظام‌های آموزشی و پژوهشی درون‌زا مبتنی بر نیازهای حال و آینده.

با بررسی پیشینه تحقیق مشخص شد که علی‌رغم تلاش‌های مفید صورت گرفته، هیچ‌کدام از مقالات از بیانات مقام معظم رهبری یک طرح راهبردی که حاوی مراحل و نقشه راه باشد استخراج نکرده‌اند و بیشتر پیرامون مؤلفه‌ها دسته‌بندی و بحث انجام داده‌اند.

روش تحقیق

با توجه به منابع موردنظر این پژوهش و اهداف و پرسش‌ها، روشی که برای تحقیق تعیین شد، روش تحلیل محتوای کیفی استقرایی است. تحلیل محتوا را این‌طور تعریف می‌کنند: «هر تکنیکی برای استنتاج از طریق شناسایی منظم و عینی ویژگی‌های خاص پیام‌ها» (Holsti ۱۹۶۸). تحلیل محتوا یک روش تحقیقی است که برای تعیین وجود کلمات، مضامین یا مفاهیم خاص در برخی داده‌های کیفی (مثل متن) استفاده می‌شود. با استفاده از تحلیل محتوا، محققان می‌توانند حضور، معانی و روابط چنین کلمات، مضامین یا مفاهیم خاصی را کمی و تحلیل کنند.

تحلیل محتوای کیفی شامل فرآیندی است که برای مترجم کردن داده‌های خام به دسته‌ها یا مضامین بر اساس استنتاج و تفسیر معتبر طراحی شده است. این فرآیند از استدلال استقرایی استفاده می‌کند که به وسیله آن مضامین و مقوله‌ها از طریق بررسی دقیق محقق و مقایسه مداوم از داده‌ها پدیدار می‌شوند (Patton ۲۰۱۴). تحلیل محتوای کیفی مرسوم شامل استفاده از نظریه زمینه‌ای (تولید سیستماتیک نظریه از تجزیه و تحلیل داده‌ها) برای توسعه کدها به طور مستقیم از متن است (Lewis-Beck, Bryman, and Liao ۲۰۰۳).

برای تجزیه و تحلیل متن با استفاده از تحلیل محتوا، متن باید کدگذاری شود، یا به دسته‌های قابل مدیریت برای تجزیه و تحلیل (یعنی کدها) تقسیم شود. هنگامی که متن در دسته‌های کد، قرار گرفت، کدها می‌توانند چندین مرتبه به «گروه‌های کد» تقسیم‌بندی شوند تا داده‌ها بیشتر و بیشتر خلاصه شوند.

محتوای تحقیق

پایگاه اطلاع‌رسانی مقام معظم رهبری ۱ مجموعه بیانات ایشان را در پایگاه داده خود گردآوری کرده است تا در اختیار عموم قرار گیرد. اولین گام این تحقیق شامل جستجوی جامع است که در پایگاه اطلاع‌رسانی مقام معظم رهبری صورت گرفت. منابع داده‌ها در این تحقیق بخش «بیانات، پیام‌ها و نامه‌ها، ابلاغیه‌ها» است. عبارات جستجو با توجه به نیاز مقاله، تعیین گردید و در چهار خوشه سازماندهی شد. برخی از عبارات هر خوشه با حذف تقریبی عبارات هم معنا و هم‌خانواده در جدول ذیل قابل مشاهده است:

۱. به آدرس: <https://khamenei.ir>.

جدول شماره ۱: کلیدواژه‌های مورد جستجو

شماره خوشه	کلیدواژه‌ها	عنوان خوشه
خوشه اول	علم، دانش، فناوری، عرصه علم، علم‌آموزی، العلم سلطان، تعلیم و تعلم در قرآن، تربیت علمی، پژوهش علمی، تحقیق و ...	علم و دانش و فناوری
خوشه دوم	پیشرفت علمی و فناوری، پیشرفت علمی ایران، سرعت پیشرفت علمی، حرکت علمی ایران، جهش علمی، برجستگی‌های علمی، تاریخ پیشرفت علمی جمهوری اسلامی، حرکت علمی و صنعتی، جهاد علمی، شتاب رشد، اقتدار علمی، مرجعیت علمی، خودباوری علمی، خط شکنی علمی، عزت علمی، خودسازی علمی، جهتگیری حرکت علمی، شکستن مرزهای دانش و ...	رشد و پیشرفت و اقتدار علمی
خوشه سوم	نخبگان علمی، جامعه علمی کشور، دانشگاه، تحقیق و پژوهش علمی، علم زدایی از دانشگاه، سرمایه‌گذاری علمی، حفظ حرکت علمی در دانشگاه‌ها، دانشمندان هسته‌ای، دانشجو، دانشگاهیان، اساتید دانشگاه، پژوهشگر، محقق، استعداد علمی و ...	دانشگاه و جامعه علمی کشور
خوشه چهارم	چرخه علم و فناوری، تولید علم، نقشه جامع علمی، نشاط علمی، علم و نیاز جامعه، سیاست‌های کلی علم و فناوری، اولویت‌های علمی، شرکت‌های دانش‌بنیان، گفتمان تولید علم، ارتباط صنعت و دانشگاه، واردات و صادرات علمی، شکوفایی علم در تمدن اسلامی، استقلال علمی، اسلامی شدن دانشگاه‌ها، دانشگاه اسلامی، اساتید دانشگاه‌های جهان اسلام، رتبه علمی، علم نافع، نفوذ علمی، پیشرفت علمی غربی، انحصار علمی و ...	خط‌مشی و سیاست علمی

تمام رکوردهای مرتبط با کلیدواژه‌های بالا و کلیدواژه‌های مشابه از سال ۱۳۶۸ (سالی که آیت‌الله خامنه‌ای رهبری ایران اسلامی را به‌دست گرفتند) تا ۱۴۰۲ مورد بررسی اولیه قرار گرفتند و با یک رویکرد دو مرحله‌ای همزمان غربال شدند. در مرحله اول مواردی که نتیجه‌ای یکسان در جستجوی یک یا چند کلیدواژه ظاهر می‌شد و کلیدواژه‌ها مشترکاً مربوط به آن بریده بیانات یا متون بودند، حذف شدند. در مرحله دوم غربالگری به‌طور همزمان، نتایجی که محتوای آنها مضامین مرتبط با علاقه تحقیق نداشتند، حذف شدند. در چنین مواردی عبارت مورد جستجو، به‌صورت فهرست‌وار یا به شکلی منفرد در خلال بحث دیگری تنها مورد اشاره‌ای کوتاه قرار گرفته بود. موارد متناسب با موضوع تحقیق، در جدول برای تحلیل متن داده‌ها گردآوری شدند.

ابتدا، هر نتیجه جستجو به طور کامل خوانده شد تا اطمینان حاصل شود که رکورد مربوطه، حاوی مطالب مرتبط با تولید علم و فناوری است و تعداد رکوردها به ۱۳۴ مورد کاهش پیدا کرد. برای ارزیابی متون شناسایی شده در جدول، از رویکرد تحقیق تحلیل محتوای کیفی استفاده شد که شامل کدگذاری سیستماتیک حجم زیادی از متن برای شناسایی الگوها یا مضامین و معانی از متن است (Hsieh and Shannon ۲۰۰۵).

پس از مطالعه دقیق رکوردها، فرآیند کدگذاری با طبقه‌بندی واحد تحلیل یا واحد اصلی متن، به عنوان کدی که ایده یا موضوعی را در متن بیان می‌کند، آغاز شد. از آنجایی که برخی از بریده‌های متن، بیش از یک کد را پوشش می‌دادند، چند کد به آنها اختصاص داده شد. در روش تحلیل محتوای کیفی مرسوم است که هرگاه تخصیص یک واحد متن به یک کد چالش برانگیز باشد، بیش از یک کد به برخی از واحدهای متن اختصاص داده می‌شود (Tesch ۱۹۹۰). از آنجایی که کدنویسی یک فرآیند تکراری است، کدها اغلب با ظهور مضامین جدید تعریف و بازنگری شدند. برای این منظور به محتوای ظاهری متون (که غالباً پیاده‌سازی شده سخنرانی‌ها و نشست‌ها هستند) توجه نشد و از تکنیک تحلیل و استخراج مضمون بهره گرفته شد. توجه به مضامین هر بخش از بیانات، استخراج مؤلفه (کد) را ساده‌تر می‌کند و درعین حال دقت آن را بالاتر می‌برد.

جدول شماره ۲ نمونه مواردی از طرح کدگذاری را نشان می‌دهد که شامل تعداد معنایی مضمون استخراج شده و تعداد ۳۱۸ کد باز اولیه استخراج شده است که با در نظر گرفتن تکرارها به ۶۶ مؤلفه دست یافتیم.

جدول شماره ۲: نمونه‌ای از استخراج مضمون و طرح کدگذاری

ردیف	بیانات مقام معظم رهبری	مضامین استخراج شده	مؤلفه‌های استخراج شده
۱	در صحبت‌های آقای دکتر ستاری، بر مسئله‌ی علم و اقتصاد دانش‌بنیان و شرکتهای دانش‌بنیان و مانند اینها تکیه شد و تأکید شد -بعضی دوستان دیگر هم اشاره کردند- این ناشی از یک گفتمان ده دوازده ساله است. یعنی وقتی که بحث شکستن خطوط مقدم علمی و نهضت نرم‌افزاری و تولید علم مطرح میشود، دنبال میشود، گفته میشود در دانشگاه‌ها و تبدیل به گفتمان میشود، نتیجه این	۱- گفتمان‌سازی در جهت تولید علم، محققان و دانشگاهیان را به جنبش علمی وارد می‌کند. ۲- گفتمان‌سازی یکی از شروط پیشرفت علمی است.	۱- ایجاد گفتمان پیشرفت علمی. ۲- پیشرفت علمی خوب اخیر. ۳- ایجاد احساس وظیفه عمومی اندیشمندان.

<p>۳- بحث شکستن خطوط مقدم علمی و نهضت نرم‌افزاری و تولید علم، باید تبدیل به گفتمان شود.</p> <p>۴- ما امروز در مسائل فضایی، در مسائل هسته‌ای، در نانو، در فناوری زیستی و دیگر موارد گوناگون، پیشرفتهای زیادی داریم.</p>	<p>۳- بحث شکستن خطوط مقدم علمی و نهضت نرم‌افزاری و تولید علم، باید تبدیل به گفتمان شود.</p> <p>۴- ما امروز در مسائل فضایی، در مسائل هسته‌ای، در نانو، در فناوری زیستی و دیگر موارد گوناگون، پیشرفتهای زیادی داریم.</p>	<p>میشود که بنده گاهی اوقات که اینجا می‌نشینم و مثلاً مجموعه‌ی دانشگاهی -چه دانشجو، چه استاد- می‌آیند، میبینم همان حرفهایی را که ما مثلاً گفتیم، اینها دارند همان حرفها را به عنوان مطالبه بیان میکنند؛ این می‌شود گفتمان، این گفتمان است، این خوب است؛ وقتی این جور شد، آن وقت این پیشرفتهای علمی پیش می‌آید. ما امروز در مسائل فضایی، در مسائل هسته‌ای، در نانو، در فناوری زیستی و دیگر موارد گوناگون، پیشرفتهای زیادی داریم، پیشرفتهای مهمی داریم؛ این پیشرفتها ناشی از همین گفتمان‌سازی است. وقتی گفتمان‌سازی شد، آن وقت همه به این فکر خواهند افتاد، یعنی در همه یک انگیزه‌ای به وجود می‌آید؛ کأنه یک جاده‌ی وسیع و یک بزرگراهی به وجود می‌آید که همه میل میکنند از این بزرگراه حرکت کنند.</p> <p>(بیانات در دیدار رئیس‌جمهور و اعضای هیأت دولت - ۰۳/۰۶/۱۳۹۵)</p>	
<p>۱- تبدیل علم و فناوری به مسئله کشور.</p> <p>۲- ضرورت شتاب در رشد علمی.</p> <p>۳- دشمنی استکبار با پیشرفت علمی ایران.</p>	<p>۱- مسئله‌ی علم و فناوری، مسئله‌ی مطرح کشور شود.</p> <p>۲- تفاوت‌گذاری بین رشد علمی و شتاب رشد علمی.</p> <p>۳- گلابه از کاهش شتاب رشد علمی.</p> <p>۴- دشمنی دشمنان با رشد علمی ما.</p>	<p>ما در قضیه‌ی علم و فناوری، برای پیشرفت کشور واقعاً احتیاج داریم به اینکه مسئله‌ی علم و مسئله‌ی فناوری، بشود مسئله‌ی مطرح کشور؛ یعنی یکی از آن سه نقطه‌ی اصلی و سه ستون اصلی‌ای که کشور امروز به آنها متکی است -و شاید عمیق‌ترینش این است- یکی همین مسئله‌ی علم و فناوری است که خب ما الحمدلله پیشرفتهای خوبی داشته‌ایم؛ تلاش شد، کار شد، دنبال‌گیری شد، [اما] رشد پیشرفتهایمان کم شده. آقای دکتر فرهادی یک گزارش برای من فرستادند -چون من در سخنرانی گفته بودم که رشد [کم شده]- که نه، ما رشدمان خوب است. من حرفی ندارم، بنده میدانم، آنچه ایشان فرستادند برای من جدید نبود، آنچه من گفته بودم و به آن توجه نشد، مسئله‌ی شتاب بود؛ شتاب رشد. ببینید ما از طرفهای مقابلمان و از رقبایمان، مبالغ زیادی عقبیم؛ ما اگر بخواهیم به او برسیم، اگر با سرعتی که او پیش میرود پیش برویم، این فاصله همیشه میماند؛ ما باید با یک</p>	<p>۲</p>

		<p>سرعتی و با یک شتابی پیش برویم که چند برابر سرعت او باشد تا بتوانیم به او برسیم یا احیاناً از او جلو بزنیم، حرف من این است؛ ما این شتاب را چند سال داشتیم. شتاب وقتی زیاد شد، این مطلوب است؛ [اما] شتاب کم شده، حرف من این است؛ اینکه آقای دکتر فرهادی باید به آن توجه کنند [این است]. علی‌ای‌حال، اینکه مورد توجه من است، این است؛ یعنی باید رشد را شتاب بدهید؛ و الاً من میدانم که رشد هست، خوب داریم رشد میکنیم، پیش میرویم، طبیعی است، اما رشد عادی کافی نیست. آن سرعت رشد ما بود که در دنیا آوازه پیدا کرد، منعکس شد، یک عده‌ای حسودی کردند، یک عده‌ای نگران شدند! در دنیا بعضی‌ها از پیشرفت علمی ما نگران شدند؛ خوب، این به‌خاطر همین بود که شتاب، شتاب خوبی بود. قضیه‌ی دانش‌بنیان‌ها را هم که عرض کردیم.</p> <p>(بیانات در دیدار رئیس‌جمهور و اعضای هیأت دولت - ۰۳/۰۶/۱۳۹۵).</p>	
<p>۱- ارتباط مسئولین و اندیشمندان. ۲- ایجاد احساس وظیفه عمومی اندیشمندان. ۳- ایجاد گفتمان پیشرفت علمی.</p>	<p>۱- تأکید بر ارتباط مسئولین و دانشگاه. ۲- احساس وظیفه دانشگاهیان برای گسترش گفتمان تولید علم.</p>	<p>و این گفتمان پیشرفت علمی هم باید ادامه پیدا کند، یعنی این را نباید بگذارید متوقف بشود. شماها همه‌تان -همه‌ی دوستان- دانشگاهی هستید، اولاً من توصیه‌ام این است که دوستان مسئول، با دانشگاه رابطه‌شان را قطع نکنند؛ یعنی رفت‌وآمد با دانشگاه داشته باشند؛ هر جا هستید، هر جور، با هر مجموعه‌ی دانشگاهی که روبه‌رو میشوید، روی مسئله‌ی گفتمان تولید علم و پیشرفت علمی و همین جنبش نرم‌افزاری و شتاب رشد، تکیه کنید؛ جوری بشود که هر استادی، هر دانشجویی، هر پژوهشگری احساس بکند که این وظیفه‌ی او است که این کار را بایستی انجام بدهد.</p> <p>(بیانات در دیدار رئیس‌جمهور و اعضای هیأت دولت - ۰۳/۰۶/۱۳۹۵).</p>	<p>۳</p>
<p>۱- ضرورت شتاب رشد علمی کشور.</p>	<p>۱- رتبه شانزدهم دنیا در علم در سال ۱۳۹۱.</p>	<p>کسانی که در دنیا ارزیابی میکنند، گفتند و در دنیا منتشر شد که ایران امروز از لحاظ علمی در رتبه‌ی شانزدهم دنیا است. این مال</p>	<p>۴</p>

<p>۲- همکاری علمی با کشورهای اسلامی.</p> <p>۳- امکان مرجعیت علمی ایران.</p> <p>۴- تمدن پیشین اسلامی و تمدن نوین اسلامی.</p> <p>۵- آینده‌نگری بلندنظرانه در علم.</p> <p>۶- استعداد علمی ایرانی‌ها.</p> <p>۷- رتبه علمی خوب کشور.</p>	<p>۲- تخمین غربی‌ها از پیشرفت ایران.</p> <p>۳- شتاب ما چندین برابر متوسط شتاب دنیاست.</p> <p>۴- کشورهای اسلامی باید در این حرکت علمی همراهی کنند.</p> <p>۵- امکان دارد که تا سی سال دیگر، دنیای اسلام، مرجع علمی دنیا شود.</p>	<p>چند ماه قبل از این است. خود آن مراکزی که این بیان را کردند، پیش‌بینی کردند و گفتند تا چند سال دیگر - معین کردند تا چه سالی؛ مثلاً تا ده سال، دوازده سال دیگر - ایران به رتبه‌ی تکریمی خواهد رسید؛ آنها گفتند چهارم در دنیا. این به این خاطر است که شتاب علمی در ایران، شتاب زیادی است. البته ما از دنیا هنوز خیلی عقبیم. شتاب ما چندین برابر متوسط شتاب دنیاست، اما باز عقبیم. اگر با این شتاب پیش برویم، به جلو خواهیم رسید. این حرکت در دنیای اسلام باید ادامه پیدا کند. کشورهای اسلامی دارای استعدادند. جوانهای خوبی داریم، جوانهای خوبی دارید؛ استعدادهای خوبی هستند. یک روز در بخشی از تاریخ، علم دنیا دست ما مسلمانها بوده؛ چرا امروز اینجور نشود؟ چرا توقع و انتظار نداشته باشیم که تا سی سال دیگر دنیای اسلام بشود مرجع علمی دنیا، که همه برای مسائل علمی به کشورهای اسلامی مراجعه کنند؟ این آینده‌ی ممکن است؛ همت کنیم، تلاش کنیم. اینها همه‌اش به برکت اسلام و به برکت انقلاب پیش می‌آید. نظام دینی اثبات کرد که میتواند سرعت و شتاب بیشتری داشته باشد. بیانات در دیدار شرکت‌کنندگان در اجلاس جهانی اساتید دانشگاه‌های جهان اسلام و بیداری اسلامی. ۲۱/۰۹/۱۳۹۱</p>
<p>۱- ضرورت شتاب در رشد علمی کشور.</p> <p>۲- پیشرفت علمی خوب اخیر.</p>	<p>۱- جهش در زمینه فناوری نانو</p>	<p>۵</p> <p>ما تقریباً ده‌سال پیش با مجموعه‌ی ستاد نانو یک ملاقاتی داشتیم؛ گزارشی به من دادند و موضوع نانو را برای ما تشریح کردند؛ مشغول شدند و پیشرفت کردند. امروز خوشبختانه می‌بینیم ما در این مقوله‌ی علمی و تحقیقی جهش به وجود آمده؛ یعنی کار به صورت جهشی پیش رفت.</p> <p>بیانات پس از بازدید از نمایشگاه دستاوردهای فناوری نانو ۱۱/۱۱/۱۳۹۳</p>
<p>۱- ایجاد گفتمان پیشرفت علمی.</p>	<p>۱- پیدا کردن عوامل پیشرفت در موارد موفق</p>	<p>۶</p> <p>خدای متعال را شکر می‌گزاریم که یک چنین اتفاقی افتاده؛ مهم این است که شما ببینید عوامل این پیشرفت جهشی چه بوده است، این</p>

عوامل را بایستی نگه دارید؛ وجود برنامه‌ی خوب، ثبات در مدیریت، اهتمام به فرهنگ‌سازی و گفتمان‌سازی. بیانات پس از بازدید از نمایشگاه دستاوردهای فناوری نانو ۱۱/۱۱/۱۳۹۳	۲- ایجاد گفتمان علمی. کشور.	۲- تحول در حکمرانی علمی
این گفتمان‌سازی خیلی مهم است. یعنی در کشور این فکر، این گفتمان، این اندیشه به وجود بیاید که باید مسئله‌ی نانو را دنبال کرد. بیانات پس از بازدید از نمایشگاه دستاوردهای فناوری نانو ۱۱/۱۱/۱۳۹۳	۱- ایجاد گفتمان علمی. علمی.	۱- ایجاد گفتمان پیشرفت
...

پس از این مرحله، متن درون و بین کدها برای شناسایی مشاهدات مرکزی، روابط و الگوهای موجود در داده‌ها تجزیه و تحلیل شد.

در نهایت، داده‌ها برای شناسایی مراحل بازسازی جریان علم تفسیر شدند. این ۶۶ کد مبنای کشف مراحل پیشرفت علمی و جریان علم قرار گرفتند. با مقوله‌بندی مؤلفه‌های هم‌نهاد، شش بُعد جامع، به‌مثابه شش مرحله در جریان علمی کشور شناسایی شد که عبارتند از: رستاخیز علمی با ۱۳ کد، انقلاب علمی با ۱۷ کد، تولید نظریه و فکر با ۱۴ کد، مرجعیت علمی با ۷ کد، رهبری علمی جهان با ۵ کد، تمدن نوین اسلامی با ۱۰ کد.

بحث و تفسیر نتایج

در شکل شماره ۱، مؤلفه‌های مربوط به هرکدام از مراحل شش‌گانه بازسازی جریان علم، با ادغام مفاهیم مترادف و هم‌معنی، نوشته شده است. هرکدام از این مراحل را می‌توانیم با توجه به منبع اصلی، یعنی بیانات و ابلاغیه‌های مقام معظم رهبری و منابع اندیشمندان دیگر تفسیر و تبیین کنیم.

۱. رستاخیز علمی

اولین مرحله از مراحل شش‌گانه بازسازی جریان علم، که از گروه‌بندی کدهای اولیه به دست آمد، مرحله «رستاخیز علمی» است. قرن‌ها سلطه علمی غرب، نوعی خمودگی و خواب آلودگی را برای جامعه علمی ما به وجود آورده بود که به برکت انقلاب

اسلامی و بعد از چند دهه تلاش مستمر عالمان و دانشمندان متعهد، بیداری و رستاخیز حاصل شده است. از نظر رهبری «اکنون نزدیک به دو دهه است که رستاخیز علمی در کشور آغاز شده» و با شتاب نسبتاً خوبی پیش می‌رود (خامنه‌ای ۱۳۹۷ ب). رستاخیز علمی، نیازمند دو جهت هم‌بسته تولید علم و به‌کارگیری این علم تولید شده در جامعه است که این دو جهت را در ادامه بررسی می‌کنیم.

۱-۱. تولید علم

در مقطع کنونی می‌توان گفت تا حدودی زیرساخت‌های لازم برای تولید علم در کشور فراهم است و شاید در دو-سه دهه اول انقلاب این زیرساخت‌ها فراهم نبود. دانشگاه‌ها، پژوهشگاه‌ها، اندیشکده‌ها و همچنین تعداد محققین و دانشجویان و طلاب به حد استاندارد برای تولید علم رسیده است.

اگرچه تولید علم خصوصاً علم متناسب با شرایط بومی و آموزه‌های اسلامی در کشور ما آغاز شده است، اما آنچه در رستاخیز علمی مدنظر است، رسیدن به یک شتاب برتر است. مقایسه این شتاب نه فقط با کشورهای منطقه بلکه با سراسر جهان و خصوصاً کشورهای توسعه‌یافته و پیشرفته است. آمارها نشان‌دهنده شرایط مطلوبی برای ایران هستند. تولید علم «با سرعتی که برای ناظران جهانی غافلگیرکننده بود - یعنی یازده برابر شتاب رشد متوسط علم در جهان - به پیش رفته است. دستاوردهای دانش و فناوری ما در این مدت که ما را به رتبه‌ی شانزدهم در میان بیش از دویست کشور جهان رسانید و مایه شگفتی ناظران جهانی شد و در برخی از رشته‌های حسّاس و نوپدید به رتبه‌های نخستین ارتقا داد» (خامنه‌ای ۱۳۹۷ ب).

تولید علم بر مبنای برون‌دادهای علمی سنجیده می‌شود. این برون‌دادها می‌توانند شامل کتاب‌ها، مقالات، اختراعات و اکتشافات باشند. «رشد مقالات پُر ارجاع دانشمندان ایرانی ... در سال ۲۰۱۰، ۷۸ مقاله بوده، در سال ۲۰۱۸ به ۴۶۱ مقاله رسیده؛ [یعنی] چند برابر در طول چند سال. ... ما تقریباً یک درصد جمعیت جهان را داریم، یک درصد جغرافیای دنیای معمور را هم داریم، اما تولید علم ما نزدیک به دو درصد دنیا است، یعنی دو برابر آنچه انتظار می‌شود از کشور، تولید علمی داریم» (خامنه‌ای ۱۳۹۸). شتاب تولید برون‌دادهای علمی باید به حدی باشد که بتواند کشورمان را به جایگاه علمی شایسته خود برساند.

رستاخیز علمی

• جبران عقب‌افتادگی‌های علمی، ارزش و اهمیت علم، پیشرفت علمی خوب اخیر، ضرورت شتاب در رشد علمی، کسب جایگاه علمی شایسته، نهضت پاسخ به سؤالات نظری و عملی جامعه، مصاف با نیازها و چالش‌های جدید، شتاب به‌جای سرعت ثابت، کند بودن تولید علم در گذشته ایران، کافی نبودن جایگاه فعلی ایران، نیازسنجی علمی و فناوری کشور، هدایت تحقیقات به حل مشکلات، تبدیل علم و فناوری به مسئله کشور.

انقلاب علمی

• جهاد علمی، بیدار کردن عقل جمعی، فضای انتقادی سالم، آزادی بیان، گفتگوی آزاد و مناظره، چالش با مکاتب دیگر، تحول در رویکردهای آموزش و پرورش نسبت به تولید علم، تحول در رویکردهای آموزش عالی نسبت به تولید علم، ایجاد گفتمان پیشرفت علمی، تحول در حکمرانی علمی کشور، نهضت نرم‌افزاری، تحول در رویکردهای حوزه علمی نسبت به تولید علم، ارتباط مسئولین و اندیشمندان، ایجاد احساس وظیفه عمومی اندیشمندان، الگو گرفتن از موفقیت‌های پیشین، نقشه جامع علمی کشور، چرخه علم و فناوری

تولید نظریه و فکر

• شجاعت علمی، آفرینش دانش، دانش‌بنیان‌ها، تولید علم، چشمه علم و دانش، نظریه‌پردازی روشمند، توجه به قلمروهای گوناگون عقل نظری و عملی، خلاقیت علمی، پیگیری ایده تا تولید، تولید علم به‌جای تقلید علمی، نوآوری و اجتهاد علمی، علم درون‌زا، استقلال علمی، عبور از اسارت علمی.

مرجعیت علمی

• عبور از مرزهای کنونی دانش، استعداد علمی ایرانی‌ها، رتبه علمی خوب کشور، کسب رتبه برتر در تولید علم، داشتن نظریه در اغلب جنبه‌های دانش مبتنی بر رویکرد تمدن نوین اسلامی، حمایت از نخبگان علمی، امکان مرجعیت علمی ایران.

رهبری علمی جهان

• رسیدن به قله‌های دانش جهان، الهام‌بخشی به جامعه جهانی، علم در مسیر رسیدن به حیات طیبه، رهبری علمی کشورهای اسلامی، همکاری علمی با کشورهای اسلامی.

تمدن نوین اسلامی

• نگاه راهبردی به علم تا تمدن نوین اسلامی، تأمین حیات طیبه برای بشریت با پیشرانی در علم و تمدن جهانی، دشمنی استکبار با پیشرفت علمی ایران، حیات طیبه در تمدن نوین اسلامی، علم نافع به‌جای علم مضر، انتقاد از علوم غربی، آینده‌نگری بلندنظرانه در علم، تمدن پیشین اسلامی و تمدن نوین اسلامی، کسب اقتدار با علم و فناوری، تولید علوم انسانی اسلامی.

شکل شماره ۱: مراحل شش‌گانه بازسازی جریان علم و مؤلفه‌های آنها.

۲-۱. به کارگیری علم تولیدشده

دومین گام مهم در رستاخیز علمی این است که بتوانیم علم تولید شده را در مسیر صحیح خود به منظور رفع نیازها به کار ببندیم. علمی که در مقالات ژورنال‌های بین‌المللی و مقالات داخلی در کتابخانه‌ها و سایت‌ها بماند، هرگز نمی‌تواند رستاخیز علمی ایجاد کند. برای دستیابی به این هدف این دو موضع را باید در نظر داشت:

یک- نیازها و چالش‌های جدید جامعه و سؤالات نظری و عملی جامعه مورد شناسایی قرار بگیرند؛

دو- دانشمندان و محققان در جهت رفع نیازها و پاسخ به این سؤالات و چالش‌ها تحقیق و پژوهش کنند.

هر دوی این موارد نیازمند هدف‌گذاری و برنامه‌ریزی دقیق هستند. پژوهش‌ها و تحقیقات دانشگاهی و حوزوی باید متناسب با اقتضات روز کشور و در جهت رفع نیازها و حل مشکلات و چالش‌های جدید باشند. یعنی «کاری بشود که این شرکتهای دانش‌بنیان به معنای واقعی کلمه بتوانند از این محصول استفاده کنند، از این فکر استفاده کنند؛ این موجب میشود که کار علمی شما و تحقیقاتی شما در محیط زندگی مردم تأثیر خود را نشان بدهد» (خامنه‌ای ۱۳۹۳ج). رئیس‌جمهور نیز روی هدفمند شدن علم تولیدشده تأکید دارند: «مراکز علمی و دانشگاهی باید به افزایش بهره‌وری در کشور کمک کنند» (رئیس‌ی ۱۴۰۱).

در دوران معاصر پدیده‌های مدرن و پسامدرن همراه با فرهنگ، اندیشه و سیاست، از طریق رسانه‌های غربی وارد کشور می‌شوند. دانشمندان و اندیشمندان مسلمان ناگزیر از مواجهه با این پدیده‌ها هستند. این جریان باید تا جایی پیش برود و عمومی شود که تبدیل به یک نهضت گردد. این نهضت با یک سازوکار از پیش طراحی شده آمادگی مواجهه با هر چالشی جدید را داشته باشد. دستیابی به این نهضت پاسخگویی، محتاج کار و سعی مجدانه مستمر توسط کلیه دانشمندان و دانشجویان جامعه اسلامی است. نیازمند شکل‌گیری جنبش اجتماعی و نهضت همگانی از جنس فعالیت‌های علمی و به زبان دیگر فعالیت‌های نرم‌افزاری است.

۲. انقلاب علمی

مرحله دوم در مراحل بازسازی جریان علم، مرحله «انقلاب علمی» است همان‌طوری که پس از هر رستاخیز و بیداری‌ای، یک انقلاب و دگرگونی اتفاق می‌افتد، در علم و تولید علمی نیز چنین است. در این انقلاب، عقل جمعی به نوعی یقظه و بیداری می‌رسد. دانشجویان، طلاب، پژوهشگران، نویسندگان، اساتید دانشگاه و تمام کسانی که در عرصه علم تأثیرگذارند به خودباوری رسیده و حرکت جمعی را مشاهده می‌کنند. مقام معظم رهبری در این باره می‌فرماید: «همواره به دانشگاه‌ها و دانشگاهیان و مراکز

پژوهش و پژوهندگان، گرم و قاطع و جدی در این باره تذکر و هشدار و فراخوان داده‌ام، ولی اینک مطالبه عمومی من از شما جوانان آن است که این راه را با احساس مسئولیت بیشتر و همچون یک جهاد در پیش گیرید» (خامنه‌ای ۱۳۹۷ ب). در ابلاغیه سیاست‌های کلی علم و فناوری، این دغدغه تحت عنوان «تقویت و گسترش گفتمان تولید علم و جنبش نرم‌افزاری در کشور» (خامنه‌ای ۱۳۹۳ ب) آمده است.

اما همان‌طور که در انقلاب اجتماعی و سیاسی، مخالفان و معارضان و دشمنان وجود دارند، در انقلاب علمی نیز ما با این‌گونه مخالفت‌ها و تعارضات و عداوت‌ها مواجه هستیم. مقام معظم رهبری در این باره می‌فرماید: «سنگ بنای یک انقلاب علمی در کشور گذاشته شده و این انقلاب، شهیدانی از قبیل شهدای هسته‌ای نیز داده است. به‌پاخیزید و دشمن بدخواه و کینه‌توز را که از جهاد علمی شما به‌شدت بیمناک است ناکام سازید» (خامنه‌ای ۱۳۹۷ ب).

اما تفاوت فضای علمی با فضای نظامی این است که در علم به خلاف سیاست و جنگ، سرکوب و خفقان و بایکوت معنا ندارد و نه تنها راه‌گشا نیست، بلکه نتیجه عکس می‌گذارد و نظریات رقیب را به‌عنوان نظریه‌های مظلوم نیازمند حمایت به مردم معرفی می‌کند. در این جا نیاز به یک فضای انتقادی سالم و «تبادل آراء و تضارب افکار» (خامنه‌ای ۱۳۹۳ ب) است. فضای انتقادی سالم یک کارکرد دوگانه دارد. از طرفی ناکارآمدی و ضعف علوم و نظریه‌های رقیب را نشان می‌دهد و از طرف دیگر با نشان‌دادن نقص و کاستی نظریه‌های داخلی به اصلاح و تقویت آن‌ها کمک می‌کند. لازمه این امر ایجاد آزادی بیان و گفتگوی آزاد و به‌عبارت مندرج در ابلاغیه سیاست‌های کلی علم و فناوری، «آزاداندیشی علمی» (خامنه‌ای ۱۳۹۳ ب) است. در شرایط گفتگوی آزاد می‌تواند مناظره صورت بگیرد که خصوصاً در علوم انسانی بسیار راه‌گشاست. آثار و مقالات کشورهای دیگر باید ترجمه شوند و در فضای داخلی کشور بحث و بررسی و نقد شوند.

تشکیل کرسی‌های نظریه پردازی و تقویت فرهنگ کسب و کار دانش‌بنیان و تبادل آراء و تضارب افکار، آزاداندیشی علمی.

۳. تولید نظریه و فکر

مرحله سوم در مراحل بازسازی جریان علم، مرحله «تولید نظریه و فکر» است. علم با نظریه‌پردازی پیش می‌رود و در ابلاغیه سیاست‌های کلی علم و فناوری نیز بر «نظریه‌پردازی» تأکید شده است (خامنه‌ای ۱۳۹۳ ب). این نظریه‌ها هستند که می‌توانند برای مشکلات و پرسش‌ها، راه‌حل‌ها و پاسخ‌ها را ارائه دهند. تولید نظریه نیاز به یک رویکرد خلاقانه به علم دارد. اگر مبنا را

تنها بر ترجمه و کپی برداری بگذاریم هرگز نمی توانیم به این مرحله سوم دست پیدا کنیم. مقام معظم رهبری در این باره می فرمایند: «آنچه که برای یک محیط علمی و دانشگاهی وظیفه آرمانی محسوب می شود، این است که در زمینه مسائل علمی، نواندیش باشد. معنای واقعی تولید علم این است. تولید علم، فقط انتقال علم نیست؛ نوآوری علمی در درجه اول اهمیت است. این را من از این جهت می گویم که باید یک فرهنگ بشود. این نواندیشی، فقط مخصوص اساتید نیست؛ مخاطب آن، دانشجویان و کل محیط علمی هم است» (خامنه ای ۱۳۷۹).

ایشان تقلیدکنندگان صرف از غرب را شماتت می کنند: «اینها ممکن است به یک پیشرفت هائی هم برسند، به یک پیشرفتهای صوری و سطحی هم میرسند، اما مقلدند؛ اینها تمدن ساز نیستند، اینها بی ریشه و آسیب پذیرند؛ اگر چنانچه یک طوفانی به وجود بیاید، اینها از بین خواهند رفت؛ چون ریشه دار نیستند. علاوه بر اینکه کار آنها تقلید است و تقلید پدرشان را در می آورد، برخی از منافع تمدن مادی غرب گیرشان می آید و بسیاری اش گیرشان نمی آید، اما همه ی زیان های آنها گیرشان می آید» (خامنه ای ۱۳۹۱).

خلاقیت حاصل خودباوری و آزادی بیان است که در مرحله دوم تبیین شد. همچنین زمینه و بسترهای حمایتی نیز برای شکوفایی این خلاقیت فراهم باشد و اندیشمند بتواند در فضایی عاری از استرس و تنش به تفکر و تعمق و آزمایش و تحلیل بپردازد. در علوم مهندسی و فناوری نیز باید امکانات لازم تا حد ممکن مهیا شود و هر آنچه نشد از طریق همین خلاقیت زمینه های دستیابی به آن ایجاد گردد. بنابراین در این مرحله نیاز به نظریه پردازی روشمند است تا علم بتواند تثبیت شود. رهبر انقلاب درباره تولید علمی می فرمایند: «امروز کارهای علمی زیادی در کشور می شود، اما این کارها غالباً متفرعات بر آفرینش علمی دیگران است؛ فرض بفرمایید که نیروی انرژی هسته ای را مثلاً کسی کشف کرده، ما امروز داریم روی این کار می کنیم. آنچه نیاز هست و بایستی انجام بگیرد آفرینش علم است؛ باید خلّاق باشید، باید تولید کنید علم را که غالباً از کشف یک نیرویی در طبیعت به وجود می آید؛ یعنی نوآوری در علم ناشی از این است که یک ناموسی را، یک قانونی را که در طبیعت وجود دارد و تا امروز کشف نشده، شما کشف می کنید، بر اساس آن تولید علم می شود» (خامنه ای ۱۴۰۰).

۴. مرجعیت علمی

مرحله چهارم در مراحل بازسازی جریان علم، مرحله «مرجعیت علمی» است و در ابلاغیه سیاست‌های کلی علم و فناوری نیز هدف از «جهاد مستمر علمی»، «کسب مرجعیت علمی و فناوری در جهان» بیان شده است (خامنه‌ای ۱۳۹۳ب). مقام معظم رهبری برای اولین بار در سال ۱۳۸۴ از اصطلاح «مرجعیت علمی» استفاده کردند. «هدف پژوهش قاعدتاً دو چیز است: یکی رسیدن به مرجعیت علمی و حضور در جمع سرآمدان علم و فناوری، دوم حل مسائل کنونی و آینده کشور» (خامنه‌ای ۱۳۹۷الف). این دو هدف قابل جمع هستند و با هم منافاتی ندارند.

یکی از نشانه‌ها برای رسیدن به مرحله مرجعیت علمی این است که باید به حدی رسید که دانشمندان دیگر کشورها در مقالات و نوشته‌های خود به مقالات و کتاب‌های ما ارجاع دهند. در دنیای علم استنادها یا ارجاعات بیانگر میزان استفاده جامعه علمی از علم تولید شده هستند. ارجاع به معنی محل رجوع قرار گرفتن است. تمامی پژوهش‌های منتشر شده در دنیای علم به یک اندازه ارجاع دریافت نمی‌کنند، بلکه تعداد اندکی از مدارک بیشترین تعداد ارجاعات را دریافت می‌کنند (عتف ۱۳۹۵). رهبر انقلاب معتقدند دسترسی به مرجعیت علمی در بلندمدت ممکن است تا آنجا که در دهه‌های آتی دانشمندان روز دنیا مجبور به یادگیری زبان فارسی شوند (خامنه‌ای ۱۳۹۲). رشد کمیت تولید علم از شروط لازم برای توسعه علمی است، اما شرط کافی نیست. نشانه دیگر این است که دانشجویان خود را برای علم آموزی به دانشگاه‌های ایران بفرستند.

به عقیده رهبر انقلاب و با استناد ایشان به صحبت‌های شهید چمران استعداد ایرانی‌ها از سطح متوسط جهانی بیشتر است (خامنه‌ای ۱۳۹۲). در ابلاغیه سیاست‌های کلی علم و فناوری نیز بر «شناسایی نخبگان، پرورش استعدادهای درخشان و حفظ و جذب سرمایه‌های انسانی» تأکید شده است (خامنه‌ای ۱۳۹۳ب).

لازمه کسب این مرجعیت علمی این است که تولید علم و نظریه‌ای که در مرحله سوم اتفاق افتاده است به حدی برسد که بتوانیم جایگاه برتری را از آن خود کنیم. علم و نظریه‌های علمی که تولید می‌شوند باید مبتنی بر رویکرد تمدن اسلامی باشند تا ویژگی شاخص علم در تمدن اسلامی را به جهان معرفی کنند. بدین طریق ما می‌توانیم از مرزهای کنونی دانش عبور کنیم و پیش برویم.

۴-۱. عبور از مرزهای کنونی دانش

از نظر رهبر انقلاب این تصور که ما تولیدکننده خلاق علم باشیم و بتوانیم مرزهای کنونی دانش را جابجا کنیم، ممکن و مطلوب است (خامنه ای ۱۳۸۱ الف). توصیه ایشان این است که «بروید خطوط مقدم علم را بشکنید، از آن عبور کنید، بروید جلو؛ اکتفا نکنید به اینکه در قسمت‌های مؤخر قافله علمی جهان باقی بمانید» (خامنه ای ۱۴۰۱).

۴-۲. کسب جایگاه برتر در تولید علم

از نظر رهبر انقلاب «ما هنوز خیلی راه در پیش داریم تا به آن نقطه‌ای برسیم که از لحاظ علمی مورد نظر است» (خامنه ای ۱۳۹۳ الف). «یعنی خطوط مرزی علم را شکستن و جلو رفتن که این کاری است که ما در کشورمان هنوز نتوانسته‌ایم آن‌چنان‌که شایسته‌ی نظام جمهوری اسلامی است به آن برسیم؛ البته کارهایی شده، لکن عقیم» (خامنه ای ۱۳۹۶).

اما چه جایگاهی شایسته علم ایران و نظام جمهوری اسلامی در جهان است؟ با توجه به تاریخ تمدن ایران اسلامی و توانایی بالقوه تمدن نوین اسلامی، می‌توان این جایگاه را بسیار رفیع در حد اولین جایگاه در جهان در نظر گرفت. چنان‌که رفعت علمی ایرانیان در سده‌های زرین تمدن ایرانی این را به‌خوبی نشان می‌دهد. قرآن کریم، سنت حضرت رسول (ص) و ائمه، مؤمنین را به علم آموزی توصیه و دعوت می‌کنند. تمدن اسلامی که در این زمینه بارور شد توانست بخش اعظم علم جهانی را در برگیرد و علوم و دانش‌های مختلف آن روزگار را به نقطه اوج خود برساند. درخشان‌ترین دوران تمدن اسلام در قرن چهارم بود که بر پایه وحدت مسلمانان در سرزمین‌های وسیع بنا شد (متز ۱۳۷۸، ۱۶۰). دانشمندان بسیاری در این دوران مورد احترام و حکومت‌های محلی و منطقه‌ای بودند.

در پی جنگ‌های صلیبی و حمله مغول‌ها این تمدن رو به افول نهاد و مراکز علمی نابود شدند و دانشمندان آواره و کتابخانه‌ها ویران شدند (سزگین ۱۳۷۱، ۲۱۰). بعد از رکود علمی دنیای اسلام غرب تلاش کرد با آموختن دانش مسلمانان کمبودهای خود را جبران کند. انتقال دانش‌های اسلامی به غرب از اواسط قرن چهارم تا ابتدای قرن نهم ادامه یافت (سزگین ۱۳۷۱، ۲۰۸). تولید علم باید به میزانی صورت بگیرد «تا جهان اسلام، اعاده هویت و عزت کند و ملت ایران به رتبه‌ای جهانی که استحقاق آن را دارد بار دیگر دست یابد» (خامنه ای ۱۳۸۱ ب).

۳-۴. داشتن نظریه در اغلب جبهه‌های دانش مبتنی بر رویکرد تمدن اسلامی

در دنیای پیچیده معاصر، حیات و بالندگی ایران، منوط به استقلال علمی، پژوهشی و فناوری کشور است. در دوران کنونی، موضوعی که کشورها را اسیر استعمارگران می‌کند، وابستگی علمی و پژوهشی است. با این حال، دنیای غرب، جهان را دهکده‌ای فرض می‌کند که سلطه و سیطره در تمامی امور علمی را حق خود می‌داند و با هیچ‌گونه پیشرفت در ایران اسلامی موافق نیست. انتخاب راهبرد مناسب در جهت ارتقای سطح اثرگذاری تولیدات علمی در کنار افزایش کمیت این تولیدات از اهمیت فراوانی برخوردار است.

از نظر رهبری، تمدنی که بر پایه ایمان بنا شود «دارای علم خواهد بود، دارای صنعت هم خواهد بود، دارای پیشرفت هم خواهد بود؛ و این مکتب، هدایت‌کننده و اداره‌کننده همه اینها خواهد شد. آن که مکتب توحید را مبنای کار خودش قرار می‌دهد، آن جامعه‌ای که به دنبال توحید حرکت می‌کند، همه این خیراتی را که متوقف بر تمدن‌سازی است، به دست خواهد آورد؛ یک تمدن بزرگ و عمیق و ریشه‌دار خواهد ساخت و فکر و فرهنگ خودش را در دنیا گسترش خواهد داد (خامنه‌ای ۱۳۹۱).

۵. رهبری علم جهانی

بعد از کسب مرجعیت علمی، در مرحله پنجم به «رهبری علم جهانی» می‌رسیم. از نظر رهبر انقلاب «شتاب علمی از متوسط خیلی خیلی بالاتر است لکن هنر این شتاب حداکثر این است که ما را از این عقب‌ماندگی تاریخی و از این فقر تاریخی یک مقداری جلو بیاورد. ما باید این قدر این کار را ادامه بدهیم که برسیم به صفوف مقدم» (خامنه‌ای ۱۳۹۳ ج). در ابلاغیه سیاست‌های کلی علم و فناوری، «ارتقاء جایگاه جهانی کشور در علم و فناوری»، به همراه «تبدیل ایران به قطب علمی و فناوری جهان اسلام» ذکر می‌شود (خامنه‌ای ۱۳۹۳ ب) که مقدمه رهبری علمی جهان است.

در این مرحله بنیادها و ریشه‌های علم در جهان براساس بنیان‌های علم اسلامی است. در نتیجه جامعه جهانی در همه سرزمین‌ها از این علم بهره می‌برند و از آن الهام می‌گیرند. هدف این علم رساندن انسان‌ها به حیات طیبه است.

۶. تمدن نوین اسلامی

با طی پنج مرحله پیشین به غایت مسیر بازسازی جریان علم که همانا تحقق «تمدن نوین اسلامی» است می‌رسیم. در این تمدن حیات طیبه برای بشریت مهیا می‌گردد. پیش‌رانی در علم و تمدن جهانی می‌تواند بر سازنده جامعه‌ی آرمانی اسلام باشد. در تحلیل تاریخی اندیشه‌ی مقام معظم رهبری، ایشان جریان تمدنی اسلام را از عصر نبوی آغاز و آن را به تجربه‌ی تمدنی جمهوری اسلامی ایران متصل کرده‌اند. در کنار بازخوانی تجربه تمدنی صدر اسلام، نگاه نقادانه‌ای نیز به تجربه‌ی تمدنی غرب داشته‌اند که هم به مشکلات تمدن غرب اشاره کرده‌اند و هم به ویژگی‌های قابل بهره‌برداری به‌عنوان یک تجربه‌ی بشری (بهمنی ۱۳۹۳، ۲۰۱). «احیاء تاریخ علمی و فرهنگی مسلمانان و ایران» در ابلاغیه سیاست‌های کلی علم و فناوری مورد اشاره قرار گرفته است (خامنه‌ای ۱۳۹۳ ب).

تمدن بالاترین گروه‌بندی فرهنگی و گسترده‌ترین سطح هویت فرهنگی به‌شمار می‌آید (هانتینگتون ۱۳۸۰، ۴۷). مقام معظم رهبری هدف انقلاب و ملت ایران را تمدن نوین اسلامی می‌خواند و معتقد است «این تمدن نوین دو بخش دارد: یک بخش، بخش ابزاری است؛ یک بخش دیگر، بخش متنی و اصلی و اساسی است. به هر دو بخش باید رسید». ایشان بخش اساسی را سبک زندگی می‌دانند. اما معتقدند آن بخش ابزاری هم که وسیله رسیدن به متن است، باید توسعه پیدا کند: «بخش ابزاری عبارت است از همین ارزش‌هایی که ما امروز به عنوان پیشرفت کشور مطرح می‌کنیم: علم، اختراع، صنعت، سیاست، اقتصاد، اقتدار سیاسی و نظامی، اعتبار بین‌المللی، تبلیغ و ابزارهای تبلیغ؛ اینها همه بخش ابزاری تمدن است؛ وسیله است. البته ما در این بخش در کشور پیشرفت خوبی داشته‌ایم. کارهای زیاد و خوبی شده است؛ هم در زمینه سیاست، هم در زمینه مسائل علمی، هم در زمینه مسائل اجتماعی، هم در زمینه اختراعات و از این قبیل، الی ماشاءالله در سرتاسر کشور انجام گرفته است. در بخش ابزاری، علی‌رغم فشارها و تهدیدها و تحریم‌ها و این چیزها، پیشرفت کشور خوب بوده است (خامنه‌ای ۱۳۹۱).

قرآن کریم و آموزه‌های ائمه درعین‌حال که احکام و ارزش‌های وحیانی را امری جاودانه می‌شمارند، توجه به شرایط تغییرپذیر زمان را مدنظر دارند و توسعه‌پذیری و عقلانیت و تجربه بشری را از حیات مؤمنان جدا نمی‌کنند (سبحانی ۱۳۸۵). در اندیشه تمدن نوین اسلامی، با مقولاتی مانند توسعه و نوگرایی نه تنها مخالفتی نیست بلکه تحول و توسعه علمی و فناوری را از لوازم و سازه‌های زندگی انسان مسلمان می‌دانند. در تمدن نوین اسلامی است که از نظام معرفت دینی و سپس از جنبش

علمی برای اسلامی سازی علوم برای ساختن جامعه ای پیشرفته و توسعه یافته مطابق ارزش های اسلام صحبت می شود (سبحانی ۱۳۸۵). اینکه در ابلاغیه سیاست های کلی علم و فناوری، بر «حفظ موازین اسلامی و ارزش های فرهنگی و اجتماعی در استفاده از علم و فناوری» (خامنه ای ۱۳۹۳ ب) تأکید شده است، ناشی از نگاه تمدن اسلامی به علم و فناوری است.

جمع بندی و نتیجه گیری

ظهور و شکوفایی تمدن نوین اسلامی تنها در سایه توسعه مستمر علوم میسر می گردد. پایه گذاری تمدن نوین اسلامی نیازمند تولید علم و فناوری و اسلامی سازی علوم است. در تمدن نوین اسلامی با اتکا به آموزه های اسلام و از طریق دانش های اسلامی در عرصه های مختلف سیاست، فرهنگ، اقتصاد، فناوری و غیره، نابسامانی ها و کاستی های جامعه رفع می شوند. بررسی بیانات و ابلاغیه های رهبری، مسیر و افق آینده را روشن می کند که جامعه اسلامی در مسیر رشد و شکوفایی استعدادها برای تحقق تمدن نوین اسلامی قرار گیرد. تمدن نوین اسلامی نه تنها کمال و توسعه مادی و فناورانه را نصیب ایران اسلامی خواهد کرد بلکه بستری برای حیات طیبه و قرب الهی نیز فراهم می سازد. اگر بخواهیم آنچه از بررسی مؤلفه ها و دسته بندی منطقی-تحلیلی آنها، که از بیانات مقام معظم رهبری به دست آمد، به شکلی خلاصه مطرح کنیم، به جدول شماره ۳ می رسیم.

جدول شماره ۳: سیر جهاد مستمر علمی با هدف کسب مرجعیت علمی و فناوری در جهان تا تمدن نوین اسلامی

شتاب برتر در تولید برون دادهای علمی و کسب جایگاه علمی شایسته نهضت پاسخ به سؤالات نظری و عملی جامعه در مصاف با نیازها و چالش های جدید	رستاخیز علمی
بیدار کردن عقل جمعی در فضای انتقادی سالم همراه با آزادی بیان و گفتگوی آزاد و مناظره و نیز در چالش با مکاتب	انقلاب علمی
دوران ایجاد جریان خلاقیت و تولید مبتنی بر نظریه پردازی روشمند در قلمروهای گوناگون عقل نظری و عملی و در کلیه قلمروهای علمی	تولید نظریه و فکر
عبور از مرزهای کنونی دانش کسب جایگاه برتر در تولید علم و داشتن نظریه در اغلب جبهه های دانش مبتنی بر رویکرد تمدن اسلامی	مرجعیت علمی

■ مراحل بازسازی جریان علم بر اساس اندیشه آیت الله سید علی خامنه ای (مدظله العالی) / فرزاد جهان بین

الهام بخشی به جامعه جهانی در مسیر رسیدن به حیات طیبه	رهبری علم جهانی
تأمین حیات طیبه برای بشریت با پیش‌رانی در علم و تمدن جهانی در جهت شکل‌گیری جامعه آرمانی اسلام	تمدن نوین اسلامی

توجه به این شش مرحله می‌تواند خط‌مشی کلی نظام و رهبری را برای سیاست‌گذاران علم و فناوری کشور وضوح بخشد و تصمیم‌گیری در زمینه‌های علمی را تسهیل کند.



شکل شماره ۲: شماتیک مدل جریان بازسازی علم

منابع:

۱. بهمنی، محمدرضا (۱۳۹۳)، «تمدن نوین اسلامی در اندیشه آیت الله خامنه ای (چیستی و چگونگی تکامل تمدنی جمهوری اسلامی ایران)»، نقد و نظر، ۱۹ (۷۴): ۱۹۸ - ۲۳۷.
۲. تاجریان، علیرضا (۱۳۸۸)، «نقشه راه رهبری برای تولید علم و فناوری، توسعه و پیشرفت». راهبرد توسعه، ش ۲۰: ۲۱۱ - ۲۴۲.
۳. جمشیدی، محمدحسین، سعید قربانی، و اسماعیل عارفی (۱۳۹۸). «بایسته های فرهنگی تمدن نوین اسلامی از منظر آیت الله خامنه ای (مدظله العالی)». جستارهای انقلاب اسلامی، ۱ (۲): ۲۵-۵۱.
۴. خامنه ای، سیدعلی (۱۳۷۹)، «بیانات در جمع دانشجویان و اساتید دانشگاه صنعتی امیرکبیر». <https://khl.ir/nk/f/3053> (دسترسی در ۱۰ خرداد ۱۴۰۲).
۵. خامنه ای، سیدعلی (۱۳۸۱ الف)، «بیانات در دیدار جمعی از نخبگان علمی». <https://farsi.khanenei.ir/newspart-index?tid=4209010328> (دسترسی در ۲۳ اسفند ۷۸۰).
۶. خامنه ای، سیدعلی (۱۳۸۱ ب)، «پاسخ به نامه جمعی از دانش آموختگان و پژوهشگران حوزه علمیه در مورد کرسی های نظریه پردازی». <https://khl.ir/nk/f/8290> (دسترسی در ۱۷ خرداد ۱۴۰۲).
۷. خامنه ای، سیدعلی (۱۳۹۱)، «بیانات در دیدار جوانان استان خراسان شمالی». <https://khl.ir/nk/f/21252> (دسترسی در ۱۵ خرداد ۱۴۰۲).
۸. خامنه ای، سیدعلی (۱۳۹۱)، «بیانات در دیدار شرکت کنندگان در هفتمین همایش ملی نخبگان جوان». <https://farsi.khanenei.ir/newspart-index?tid=4209049675> (دسترسی در ۱۴ خرداد ۱۴۰۲).
۹. خامنه ای، سیدعلی (۱۳۹۳ الف)، «بیانات در دیدار اساتید دانشگاه ها». <https://khl.ir/nk/f/23859> (دسترسی در ۱۹ خرداد ۱۴۰۲).
۱۰. خامنه ای، سیدعلی (۱۳۹۳ ب)، «ابلاغ سیاست های کلی «علم و فناوری»». <https://khl.ir/nk/f/27599> (دسترسی در ۱۰ خرداد ۱۴۰۲).
۱۱. خامنه ای، سیدعلی (۱۳۹۳ ج)، «بیانات پس از بازدید از نمایشگاه دستاوردهای فناوری نانو». <https://khl.ir/nk/f/28830> (دسترسی در ۲۰ خرداد ۱۴۰۲).
۱۲. خامنه ای، سیدعلی (۱۳۹۶)، «بیانات در دیدار جمعی از دانشجویان». <https://khl.ir/nk/f/36775> (دسترسی در ۲۹ خرداد ۱۴۰۲).
۱۳. خامنه ای، سیدعلی (۱۳۹۷ الف)، «بیانات در دیدار جمعی از استادان، نخبگان و پژوهشگران دانشگاه ها». <https://farsi.khanenei.ir/newspart-index?tid=4209069413> (دسترسی در ۱۴ خرداد ۱۴۰۲).
۱۴. خامنه ای، سیدعلی (۱۳۹۷ ب)، «بیانیه گام دوم انقلاب خطاب به ملت ایران». <https://farsi.khanenei.ir/message-content?tid=41673> (دسترسی در ۱۲ خرداد ۱۴۰۲).
۱۵. خامنه ای، سیدعلی (۱۳۹۸)، «بیانات در دیدار نخبگان و استعداد های برتر علمی». <https://khl.ir/nk/f/43719> (دسترسی در ۱۵ خرداد ۱۴۰۲).
۱۶. خامنه ای، سیدعلی (۱۴۰۰)، «بیانات در دیدار جمعی از نخبگان و استعداد های برتر علمی کشور». <https://farsi.khanenei.ir/speech-content?tid=49011> (دسترسی در ۱۳ خرداد ۱۴۰۲).

۱۷. خامنه‌ای، سیدعلی (۱۴۰۱)، «بیانات در دیدار کارآفرینان، تولیدکنندگان و دانش بنیان‌ها»، <https://khl.ink/f/51840> (دسترسی در ۲۳ خرداد ۱۴۰۲).
۱۸. رئیسی، سیدابراهیم (۱۴۰۱)، «رئیدی: مراکز علمی و دانشگاهی به افزایش بهره‌وری در کشور کمک کنند». خبرگزاری تسنیم. <https://t.nai/2752945> (دسترسی در ۱۴ خرداد ۱۴۰۱).
۱۹. سبحانی، محمدتقی. ۱۳۸۵. «درآمدی بر جریان‌شناسی اندیشه اجتماعی دینی در ایران معاصر». نقد و نظر، ۱۱ (۴۳): ۲۷۹-۳۱۱.
۲۰. سزگین، فواد (۱۳۷۱)، گفتارهایی پیرامون تاریخ علوم عربی و اسلامی. ترجمه‌ی محمدرضا عطائی. مشهد: بنیاد پژوهش‌های اسلامی آستان قدس رضوی.
۲۱. شمسایی، مریم (۱۳۹۲)، «ضرورت توجه به حوزه علم و پژوهش در پیشرفت تمدن اسلامی بر اساس بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی». پژوهشنامه تاریخ، سیاست و رسانه، ۳ (۲): ۶۵-۸۲.
۲۲. شهیر، احسان، و حسین ساری (۱۳۹۸)، «راهبردهای علم و فناوری استحکام ساخت درونی قدرت ملی نظام جمهوری اسلامی ایران». فصلنامه امنیت ملی، ۹ (۳۱): ۱-۷۸.
۲۳. عتف (۱۳۹۵)، «ارتقا چند برابری سطح کیفیت پژوهش در کشور»، ۱۳۹۵.
۲۴. فاطمی‌نیا، محمدعلی، و فاطمه امیرآبادی فراهانی (۱۳۹۸)، «الگوی راهبردی توسعه علم و دانش از نگاه مقام معظم رهبری (مدظله)». مطالعات الگوی پیشرفت اسلامی ایرانی، ۶ (۱۳).
۲۵. فون گرونباوم، گوستاو ادموند (۱۳۴۲)، وحدت و تنوع در تمدن اسلامی. ترجمه‌ی عباس آریان‌پور. تبریز: انتشارات فرانکلین.
۲۶. کیاکجوری، کریم (۰۱۴۰۰)، «ارائه مدل مفهومی از علم و پژوهش در راستای بیانات رهبری در تبیین گام دوم انقلاب». رهیافت‌های نوین مدیریت جهادی و حکمرانی اسلامی، ۱ (۲): ۶۴-۷۵.
۲۷. متز، آدام (۱۳۷۸)، تمدن اسلامی در قرن چهارم هجری، یا، رنسانس اسلامی. ترجمه‌ی علیرضا ذکاوتی فراگزلو. تهران: امیرکبیر.
۲۸. مولایی، مرتضی (۱۴۰۱)، «ارائه الگوی تولید علم در اندیشه امام خامنه‌ای». فصلنامه گفت‌مان سیاسی انقلاب اسلامی، ۱ (۳): ۲۲-۴۵.
۲۹. هانتینگتون، ساموئل (۱۳۸۰)، تمدن‌ها و بازسازی نظام جهانی. ترجمه‌ی مینو احمدسرتیپ. تهران: کتابسرا.
- Holsti, O. R. (۱۹۶۸), "Content Analysis." In Handbook of Social Psychology, Vol. ۲. MA: Addison-Wesley.
- Hsieh, Hsiu-Fang, and Sarah E. Shannon (۲۰۰۵), "Three Approaches to Qualitative Content Analysis." Qualitative Health Research, ۱۵ (۹): ۱۲۷۷-۸۸.
- Lewis-Beck, Michael, Alan E. Bryman, and Tim Futing Liao (۲۰۰۳), The Sage Encyclopedia of Social Science Research Methods. Sage Publications.
- Patton, Michael Quinn (۲۰۱۴), Qualitative Research & Evaluation Methods: Integrating Theory and Practice. CA: Sage publications.
- Tesch, Renata (۱۹۹۰), Qualitative Research: Analysis Types and Software. Routledge.